

ISSN 2311-2425

Київський університет імені Бориса Грінченка

STUDIA PHILOLOGICA

Філологічні студії

Збірник наукових праць

Випуск 3

Київ ■ 2014

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Глушенко В.А. Структура лінгвістичного методу: гомогенні й гетерогенні концепції	5
Біскуп І.П. Лінгвістична категоризація: від Аристотеля до IMAL (Isolating-Monocategorical-Associational Language)	11
Andreichuk N.I. Cultural semiotics: towards the notion of cultural semiosis	18
Колесник О.С. Концепт-міфологема <i>гном</i> у дзеркалі мови	23
Семенюк А.А., Хникіна О.О. Інформативний аспект сімейного дискурсу	30
Sokolova V.I. Discourse category of "involvement" in academic discourse in the context of its representation by grammatical category of modality	35
Соколовская С.В. Языковая личность политического лидера: на матеріалі дискурсу Девіда Кэмерона	37
Ведута В.В. Мовна репрезентація моральних емоцій у ситуації «порушення норм етики» в сучасному англомовному дискурсі: семантико-когнітивний аспект	41
Бондар О.Ю. Визначення поняття та класифікація діалогічного дискурсу у лінгвістиці	48
Kukharenska N.S. English and bielorrussian metaphors in economic discourse	52
Торговец Ю.І. Метафора як засіб емоційної аргументації у текстах сучасного американського соціально-політичного есе	54
Поліщук Н.П. Комунікативна функція тексту в теорії мовленнєвого впливу	58
Галуцьких І.А. Специфіка текстового кодування <i>хворого тіла</i> в поетиці англійського постмодернізму (концептуальний аналіз)	62
Олімська А.К. Типи синтаксичних відношень і засоби їх реалізації у синтаксичному просторі англомовної поетичної драми	70
Ліпатов В.М., Гладуш Н.Ф. Еліптичні речення в англійській та українській мовах	75
Вольницька Д.О. Структурні особливості іменної фрази у сучасній англійській мові	78
Юркова К.О. Комунікативно-прагматичні властивості риторичних питань в англомовному віршованому мовленні	85
Ветров А.И. Особенности речевого акта угрозы в ранненовоанглийском языке и его реализация в художественном дискурсе (на матеріалі трагедий В. Шекспіра)	92
Зізіньська А.П. Реквезитивні мовленнєві акти у середньоанглійській мові	95
Гродський І.Я. Мовні засоби вираження прохання в англійських лицарських романах XII–XV ст.	97
Залізний І.В. Розвиток німецької мови у ранньонімецький період	101
Іваницька М.Л. Роль літературного редактора в контексті українсько-німецького перекладу	104

КОНЦЕПТ-МІФОЛОГЕМА ГНОМ У ДЗЕРКАЛІ МОВИ

Колесник О.С.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Мовні засоби втілення концепту-міфологеми ГНОМ розглядаються під кутом зору лінгвокультурології, лінгвосеміотики та універсології. Етимологічні та семантичні особливості відповідних мовних одиниць аналізуються в контексті теорії міфологічно орієнтованого семіозису. Пропонується абстрактно-логічна пропозитивна модель змісту концепту.

Ключові слова: гном, концепт-міфологема, міфологічний простір, пропозиція, система

Серед новітніх тенденцій сучасного мовознавства помітний потяг до вироблення універсальних міждисциплінарних підходів до вивчення явищ мови, культури, свідомості та комунікації [1; 2]. Втім, сучасна наука не дає відповіді на фундаментальні питання, дотичні до походження людини та її ймовірних попередників, сутності перехідних процесів (СМЕРТЬ) або міфічних істот (МІ) на зразок ЕЛЬФА, ДРАКОНА, ГНОМА та ін. Архаїчні концепти-міфологеми, що становлять ядро міфологічного простору (МП) як контейнера базових аксіоматичних операторів, крізь призму котрих здійснюється інтерпретація взаємодій різних систем / світів, породжують смислові поля, у контексті яких кодуються і осмислюються актуальні явища сьогодення, пор. висловлювання блогера стосовно наслідків зустрічі у форматі G-20 (листопад, 2014): *Свихнувшегося карлика опустили с небес на землю*[3].

Аналіз вербальних іпостасей ГНОМА спирається на міждисциплінарну універсологічну методологію та обстоювані в межах теорії міфологічно орієнтованого семіозису моделі розвитку відкритих систем [4], що враховують діалектичні закони буття, універсальні механізми поступу відкритих систем, механізми референції та когнітивної діяльності людини. Відповідно, концепт-міфологема ГНОМ аналізується як вербалізований квант міфологічної інформації - ієрархічно узгоджена частина МП, що становить ядерну частину відповідних національних картин світу європейських етносів. Загалом, базовими ознаками, закодованими у внутрішній формі номінацій ГНОМА, є "антропоморфність", "приналежність до міфічних істот" та "малий розмір і диспропорції тіла", які становлять інхоативну пропозицію Х00 у значенні аналізованих одиниць та змісті реконструйованих концептів.

В ієрархічно організованій системі концептів, що становлять каркас МП [4, с. 167-169], найбільш узагальненими / абстрактними мега-концептами (Рис 1.) є антагоністи ЖИВА ІСТОТА :: НЕЖИВА СУТНІСТЬ. Гіпонімічні (субординатні, у термінах [7]) відносно них мезоконцепти виконують роль певних зв'язкових елементів між універсальним інформаційним полем ноосфери та національною культурою. Концептами мезо-рівня відносно ЖИВОЇ ІСТОТИ є АНТРОПОМОРФНА ІСТОТА / ІСТОТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ, тобто МІ (типу дпівн. *Vættir* "духи природи"). Концепт МІ є суперординатним відносно етноспецифічних структур макро-рівня. Макроконцепти є достатньо узагальненими й здатними до функціонування в якості домінант відповідних концептуально-семантичних сфер, наприклад: ЕЛЬФ, ГНОМ, ДРАКОН, ТРОЛЬ, ОРК, БОЖЕСТВО та ін. Ката-концепти, видові відносно макро-концептів, є етноспецифічними у картинах світу лінгвоспільнот. Вони становлять зміст концептуально-семантичних сфер у картині світу, входять до конкретних міфологічних сценаріїв, що розгортаються у національному МП. Ката-концепти більш деталізовані та містять інформацію про окремі раси, народи, групи, расові підгрупи, як то: вал. *Knocker, Knacker, Bwca*, корн. *Bucca* (гел. *bòcan* "гоблін"), а., нім. *Kobold* (cobold) (нім. *kofewalt* "дух-покровитель кімнати", да. *cofgodas* "боги кімнати" > *Kobold* ? (як варіант - двн. *kuba-walda* "той хто управляє домом" < двн. *chubisi* "дім, хатина" + -old "управляти") [14] (=d04), типологічно співвіднесене з охоронцями помешкання лат. *lares* та *penates*), або "трікстерами / шкідниками" (=d01) типу грец. *kobalos*, лат. *cobalus* "негідник, шкідник"); також а. *brownie / brounie, urisk*, гел. *brùnaidh, ùruisg, gruagach* тощо [11].

Мікро-концепти фрактально повторюють структуру своєї надсистеми та відзначаються контекстуально зумовленим "профілюванням" окремого сегменту свого змісту. Мікро-концептами відносно ката-концепту ГНОМ є дискретні МІ, що мають диференційні онтологічні ознаки, або расові підгрупи з унікальними властивостями (а. *bluescap* - з'являється у вигляді блакитного вогника), локативні ознаки (нортумбр. а. *Redcap, powrie* або *dunter* - мешканець руїн замків на пограниччі Англії та Шотландії, вбивча істота - людська кров забарвлює їхні капелюхи і надає життя) [11, с. 437], виконують специфічні функції або по-особливому жартують над людьми / шкодять їм, як то а. *Cutty Soames (Old Cutty Soames* - згідно фольклорних уявлень, різав троси у гірничому обладнанні), "червоні капелюшки" типу пол. *krasnołudek*

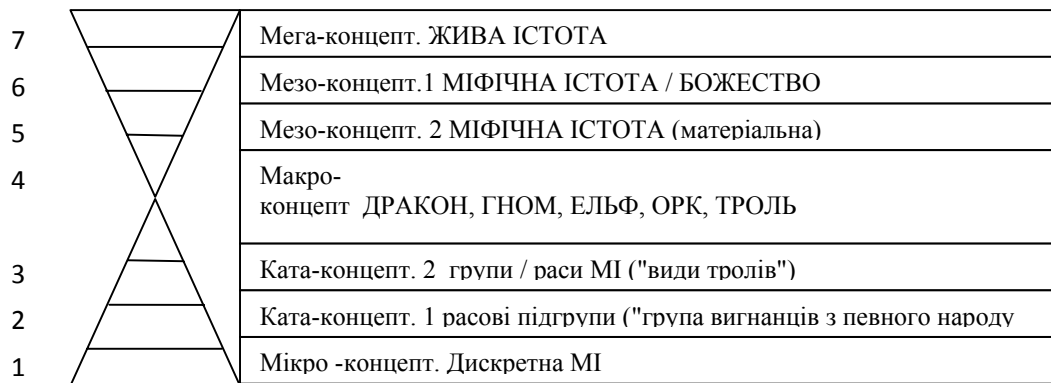

Рис. 1. Універсальна модель ієрархії концептів у МП

або нід. *Kabouter*, доброзичливі помічники, на відміну від англо-шотландських *powrie*; представляють ДИСКРЕТНОГО ЧЛЕНА ГРУПИ: нід. фолк. *Kabouterkoning Kyrië* (Кайрі, володар каботерів у Північному Брабанті), *hobthrust* (представник хобів, що мешкав у підземній хатині біля *Runswick Bay* і вмів лікувати коклюш) [11, с. 268], пор. також *Balin son of Fundin. Lord of Moria*. [28, с. 380].

Розглянемо етимологічне підґрунтя номінацій макро-концепту ГНОМ. Виділені властивості денотата (за даними словників та при аналізі текстів) розглядаються як зміст внутрішньої форми відповідних мовних знаків, сукупність пропозицій, що становить еліптизований національно-культурний текст-програму. Вказані пропозиції інвентаризовані за критерієм віддзеркалення онтологічних (а), функціональних (b), аксіологічних (с) і темпорально-локативних (d) ознак. При їхній інтерпретації та аранжуванні ми зважаємо на відповідність рівнів універсальної моделі таким планам у структурі особистості (Рис.1): матеріально-біовітальний (1), емоційно-чуттєвий (2), ментальний (3), соціально-адаптивний (4), соціально-креативний (5), ціннісно-орієнтаційний (6), світоглядний (7) (Рис.2.). При розгортанні типових (міфологічних) сценаріїв, залежно від контексту, появляються окремі сегменти вказаних планів, профілюються певні ознаки у структурі значень відповідних мовних знаків.

Однозначної відповіді стосовно походження номінацій ГНОМ не існує, когнати до а. *dwarf* невідомі у мовних сім'ях і групах поза германськими, крім кельтських (пор. типологічні відповідники у романських мовах, вмотивовані ознакою "малий розмір": ісп. *enano*, *pigmeo*, іт. *nano*, фр. *nain*, *lutin*, порт. *duende*) (=a01^x). Так, н. *Zwerg*, днв. *twerg*, свн. *twerc*, дсакс. *gidwerg*, дфриз. *dwerch*, *dwarch*, да. *dweorg*, *dweorh*, а. *dwarf*, дпівн. *dvergr*, шв. *dvärg* < герм. **dwegaz* "карлик" [8, с. 155], що може бути пов'язаним із коренем **dreug-* "дурити, шкодити" (= b01) (145), який, з огляду на приналежність ГНОМА до міфічних (нелюдських) істот, дозволяє реконструювати модель "представник зовнішнього (ворожого світу) → шкідник → ворог". Функціональна ознака ГНОМА "шкідник" як прототипна вписується до концепції А. Лібермана, котрий заперечує зв'язок германської одиниці з санскр. *dhvarás* "зігнутий", авест. *drva* "фізична деформація", грец. σέ(ι)φος "мальок, комаха", а натомість веде мову про результати ротацізму на рівні кореневих морфем: герм. **dwer-g-* < **dwez-g-* < **dwez-g-* "дурний" (=a04) (да. *dwaes*, днв. *twaās*, снід. *dwaes* (> нід. *dwaas*) пропонує інтерпретацію "гном" ← "дурний" / "хворий") ← "під впливом міфічної / ворожої істоти" [18, с. xxxvi]. У свою чергу, у відомому метричному заклику хвороба ототожнюється з гномом: *Wið dweorh* [33, 1], *Pa com in gangan dweores sweostar* "прокралася всередину гномова сестра" [33, 12]. Згідно інших версій реконструкції етимології, днв. *twerg*, да. *dweorg* пов'язані з дінд. *dhvāratī* "зігнутий, пошкоджений" (=a02) та *dhvarás-* "демонічна істота", лат. *fraus* "обман, шкода, збиток", *frūstrā* "помилковий, неправильний, марний", хет. *duṣarnāi-* "ламати, розбивати" < іє. **dhuer(ə)-* "шкодити, нищити шляхом обману" [32, с. 147; 20, с. 277], що, в принципі, не суперечить тлумаченню "викривлення" ~ "хвороба" як системне порушення. Розмір денотату можна також співвіднести з варіантом етимології **tuerg-* "стискати" [9, с. 608]. Ознака "малий розмір" (=a01^x) проявлена у номінації а. *lęrechaun* < ірл. *lupracan* < дірл. з метатезою *luchorpan* "маленьке тіло" < *lu* "маленький" (< іє. **legwh-* "той що мало важить" + *corpan* (*corp* "тіло" < лат. *corpus* "тіло"; альтернативне написання *leithbrágan* відображає фольклорні уявлення (*leith* "половина" + *bróg* "черевики") про основне заняття цієї МІ [15].

Походження одиниць а. *gnome*, укр. *гном* зазвичай пов'язують з працями Парацельса: а. *gnome* < фр. *gnome* < с. лат. *gnomus* < грец. **gēnómos* (*γῆνόμος, "підземний мешканець") (=d01) на позначення елементів стихій за аналогією до грец. *thalassonómos* (θαλασσονόμος, "морський мешканець") [24, с. 663]. Мотивація назви, викликана наявністю омоніма *gnomic* "гномічний, той, що має знання" традиційно визнається менш

вірогідною [15], втім, не може розглядатись як неможлива, з огляду на наявність у мовних картинах світу європейських етносів типологічних ознак КАРЛИКА як "охоронця секретів (знання)" (=b07) у концептуально-семантичній матриці ХТОНІЧНОЇ ІСТОТИ.

Цікавими є певні паралелі етимології укр., рос. *карлик*. Походження цієї одиниці зазвичай пояснюють запозиченням з пол. *karle, karzel*, чес. *karel* < дпівн. *karal* "малюк", нім. *Kerl* "хлопець" [10 (2), с. 200], що, за певних умов, можна інтерпретувати як "нащадок" (гіпотетично - антропоморфне створіння / міфічна істота, продукт сакральної надсистеми). "Антропоморфність" карлика (=a05^{x,c}) відображено в семантиці спорідненого з ним власного імені Карл: англ. *Charles* < с. лат. *Carolus* < свн. *Karl* "людина, чоловік" у той час як са. *carl* "бонд, людина простого походження" < дпівн. *karl* "людина, чоловік, вільна людина" < *germ. *karlon-* (пор. а. *churl* "селюк, грубіян"). Згідно "Пісні пор Ріга", унаслідок "божественного втручання" *íðu meir at þat // mánuðr níu; // jóð ól Amma, // jósu vatni, // kölluðu Karl, // kona sveip rípti*. "Дитя тоді народила ця бабця, водою був окроплений і названий Карлом" [21, 20], унаслідок чого *þaðan eru komnar // karla ættir*. "Звідси всі бонди походять з роду Карла" [21, 25]. Тобто, Карл (гном як "мала людина") є пращуром середньої верстви людської раси (вільних бондів), пор. у цьому контексті номінації ЛЮДИНИ засобами давньоанглійської мови: *snotere ceorlas* "розумні / мудрі люди" [13, 202, 416, 908, 1591], де асоціація ЛЮДИНИ (розумного / вправного підданого конунга) з ГНОМОМ відбувається за ознакою "мудрий" та переосмисленою ознакою "маленький" ("соціальний статус" ← "розмір").

Номінація МІ "карлик" демонструє відголосок значення "пращур", тобто, *Zwerg* розуміється як людина (до-людина), представник попередньої раси, мутація якого призвела до зменшення у розмірі та зміні середовища існування. Загалом, реконструкція етимологічних паралелей дозволяє узагальнити наведені висновки та співвіднести їх з традиційними уявленнями про те, що міфічна раса альвів у доісторичні часи розділилась на ельфів (*Ljosalfar*) "чорних альвів", цвергів (*Svartalfar*). Якщо перші унаслідок (гіпотетичної) геокліматичної катастрофи мігрували з території, населених людьми (пор. відголосок цього сценарію у текстах Дж.Р.Р. Толкіна, де ельфи залишають Середзем'я і повертаються до Валінору), то другі зазнали трансформацій (мутацій) і опинились під землею (пор. германські уявлення про *Swarthheimr*, населений чорними альвами). У свою чергу, вторинна реміфологізація сучасних лінгвокультур зумовлює "зворотну референцію" до міфічної доісторичної епохи, в якій раси живих істот (у тому числі карлики) співіснують у гармонії: *Die Greise aus dem Dorfe // Sprachen oft von goldenen Zeiten // Als Männer reinen Herzens // Auf den edelsten Geschöpfen reiten // Elfen-, Mensch-, und Zwergenvolk noch brüderlich vereint* [25].

У кельтських мовах наявні такі номінації: гел. *abhag*, ірл. *abhach* < *abh* (ірл. *abacc*, вал. *afanc* "карлик" [19, с. 2], та *acharradh* "гном, демонічна / міфічна істота" [19, с. 4] ("незвичайний" =a06), що, загалом, входить до класу (раси) сидів (типологічний відповідник германських альвів): гел. *siochair* "гном, міфічна істота", ірл. *sidhcaire*, дірл. *sitkchaire* "армія ельфів (альвів - як пращурів гномів)" < *sith* "(маленька) міфічна істота" + *cuire* "армія" (н. *heer* "армія", а. *herald*) [19, с. 323], *fbrideach* "маленький, гном", ірл. *brideach* (при ірл. *brideag* "маленька жінка" [19, с. 49].

За семантичними властивостями номінації ГНОМА близькі до германського відповідника: гел. *droich*, *troich*, ірл. *droich* < **drogi-*, спорідн. з тевтон. *dwerigo-*, нім. *Zwerg*, дпівн. *dvergr*, а. *dwarf* [19, с.143]. Вони також проявляють ознаки, деякі з котрих утворюють бінарні комплекси: "**веселий**" (=a07) :: "**похмурий, суворий**" (=a08): гел. *asgan* "веселун, гном" [19, с.23], пор. *aisteach* "кумедна людина", ірл. *aisdeach* "розумний" [19, с.12], але гел. *durga* "суворий, сердитий", ірл. *durganta, duranta* "сумний, похмурий, сердитий", очевидно спорідн. з дпівн. *durga* "похмура людина" та а. *dwarf*. [19, с.147]; "**розумний (досвідчений)**" (=a09) / **підступний (хитрий)**" :: "**дурний**" (=a04) / **хворий** ← **зігнутий** (=a02) / **збочений** (=a03)": гел. *mulart* "вождь гномів", ірл. *mulabhdard, malabhur, mulart* [19, с.257], гел. *troman* "гном, старійшина", ірл. *tromdn* [19, с. 377] (носії певного статусу як результат / наслідок певних ментальних здібностей і досвіду адекватного існування у групі). "**Розумним**" (=a09) / "**дурним**" (=a04) гном (*abhuc*) розуміється виходячи зі змісту його власного імені: *Cní Deróil* "легковажний (або веселий, або дурнуватий) горішок", у той час як "**мудрість**" (=a09) передається дескриптивно: *Gacha cluinedh tiar is tair/ do bhídh aigi do teabair "усе що чув із заходу та сходу, він запам'ятовував"* (Цит за [6]). Пор. також гел. *sgaipean* "дурник, гном" [19, с.309], *siolgach* "лінивий, карликовий" [19, с.324], гел. *tiachair* "збочений, з поганим характером, хворий, гном", ірл. *tiachair* "неспокійний", *tiachaire* "дратівливість" [19, с.366]. У широкому сенсі "хворобу" ми розуміємо як системне порушення / викривлення життєвої програми частини раси, що пішла хибним шляхом розвитку. При цьому відзначимо певні германо-кельтські паралелі у номінаціях ГНОМА на етимологічному рівні, що свідчить про відносну первинність германо-кельтського культурного коду у структурі енерго-інформаційного поля європейських етносів як спадкоємців попередньої (гіпотетично) цивілізації.

На окремий розгляд заслуговують вербальні відсилки до специфічного смислового поля, в якому існує раса гномів, при номінації фокусних концептів-міфологем у германській лінгвокультурній традиції. Зміст концепту інтерпретується з огляду на розуміння "потoku часу", де часові виміри співіснують відносно одночасно, а знаково-закодовані значення утворюють транс-темпоральні "діахронічно-синхронні" ноематичні смисли. Останні становлять "вузли" у смисловій матриці МП, наявні в його структурі у всі відомі періоди поступу лінгвокультур. Сучасний нам "креативно - моделюючий" період за набором концептуальних домінант розуміється як симетрично інвертований "лінгво-деміургічний".

Таким чином, ГНОМ: є **"представником раси / соціальної групи"** (=a11): *Mál er dverga // í Dvalins liði // ljóna kindum // til Lofars telja, // þeir er sóttu // frá salar steini // Aurvanga sjöt // til Jöruvalla* "треба карликів з війська Дваліна назвати роду людському до Ловара, вони з'явилися із каменя землі, прийшли крізь болото на піщане поле" [31, 14], *þat mun æ uppi // meðan öld lifir, // langniðja tal // Lofars hafat.* "доки люди живі, перелік цей буде (вічним) прашурів Ловара" [31, 16]; та **"носієм власного імені"** (=a14): *ok þá er hann kom at heimboði til dverga nökkurra, Fjalars ok Galars* "він прийшов у гості до карликів Фйалара та Галара" [26, 5]; є **"шкідником"** (=b01): *en dvergrinn mælti, at sá baugr skyldi vera hverjum höfuðsbani, er ætti.* "І карлик сказав, що той перстень вартуватиме життя будь-кому, що ним заволодіє." [26, 46], *þá kölluðu þeir hann með sér í einmæli ok drápu hann* "покликали його, ніби щоб поговорити, і вбили" [26, 5]; є **"носієм / користувачем коду"** (в окремих випадках - магії) (=b05), що дозволяє йому бути **"інтерпретатором / номінатором світу"** (=b06): *Dvalinn ok dvergum fyrir* "Двалін у гномів" [17, 143], *dvergar drjúpansal* "у гномів волога зала [небо]" [12, 12], *en skin dvergar* "той, що засліплює у гномів [місяць]" [12, 14], *kalla dvergar Dvalins leika* "гноми зовуть другом Дваліна [сонце]" [12, 16], *kalla dvergar dagsveru* "гноми зовуть спокоєм дня [тиша]" [12, 22], *kalla dvergar djúpan mar* "гноми зовуть глибиною [море]" [12, 24], *en forbrenni dvergar* "той що палить - у гномів" [12, 26], *kalla dvergar draumnjörun* "гноми зовуть снами Нйорун [ніч]" [12, 30], *Svá, at kalla hann ... erfiði eða byrði dverganna eða hjálm Vestra ok Austra, Suðra, Norðra* "Зовуть його [небо] вагою або ношею гномів, шоломом карликів Вестрі, Аустрі, Судрі й Нордрі" [25, 31]; **"несумісний зі світлом"** (=a12): *uppi ertu, dvergr, of dagaðr, // nú skinn sól í sali* "карлику, ти впійманий сонцем у домі" [12, 35] (імплікація - "темний / злий / підземний / хтонічний"); є **"творцем"** (у тому числі надзвичайних, магічних артефактів) (=b02): *Ívalda synir // gengu í árdaga // Skíðblaðni at skapa* "сини Івальді якось заходились будувати Скідбладнір" [16, 43], *Þar var Móðsognir // mæztr of orðinn // dverga allra, // en Durinn annarr; // þeir mannlíkun // mörg of gerðu // dvergar í jörðu, // sem Durinn sagði* "Тоді Модсогнір був названий старшим з усіх карликів, а Дурін - другим; тоді людоподібних багато з глини карлики зліпили, як сказав Дурін" [31, 10], *eptir þat fór Loki til þeira dverga, er heita Ívaldasynir, ok gerðu þeir haddinn ok Skíðblaðni ok geirinn, er Óðinn átti, er Gungnir heitir.* "Потім вирушив Локі до карликів, яких зовуть синами Івальді, й вони зробили таке волосся, і човен Скідбладнір я спис для Одіна, що зветься Гунгнір". [26, 43], *Af þessu köllum vér skáldskap Kvasis blóð eða dvergadrekku eða fylli ... eða farskost dverga* "Тому ми називаємо поезію "кров'ю Квасіра" або "напоєм чи насиченням карликів"... або "човном гномів" [26, 5], *Þat var dómr þeira, at hamarrinn var beztr af öllum gripunum ok mest vörn í fyrir hrímþursum, ok dæmdu þeir, at dvergrinn ætti veðféit.* "Вирок (богів) був такий, що молот - найкращий з усіх скарбів і надійний захист від хрімтурсів, і вирішили вони, що карлик виграв суперечку" [26, 43], *Þá svarar Högni: "Of síð bauttu þetta, ef þú vill sættast, því að nú hefi ek dregit Dáinsleif, er dvergarnir gerðu* "Тоді відповідає Хьогні: "занадто пізно ти говориш про мир, бо я вже витягнув меч Спадок Даїна, який викували гноми" [26, 62], *Þeir blendu hunangi við blóðit, ok varð þar af mjöðr sá, er hverr, er af drekk, verðr skáld eða fræðamaðr* "тоді змішали мед з кров'ю, і хто вип'є той мед, стає скальдом або вченим". [26, 5]; є **"вигвором надсистеми"** (=a13): *hver skyldi dverga // dróttir skepja // ór Brimis blóði // ok ór Bláins leggjum.* "хто має карликів створити з крові Бріміра та кістки Блаїна" [31, 9] (імплікація - "божественний"); є **"мешканцем природної стихії"** (=d02): *Einn dvergr hét Andvari. Hann var löngum í forsinum í geddu líki ok fekk sér þar matar.* "Одного карлика звали Андварі, він давно жив у водоспаді в образі щуки і добував собі там їжу" [22, 1], *Dvergrinn gekk inn í steininn ok mælti* "карлик увійшов до каменя й мовив". [22, 4], *stynja dvergar // fyr steindurum, // veggbergs vísir // Vituð ér enn - eða hvað?* "Стогнуть карлики перед камінним входом у рідних скелях. Чи цього достатньо?" [31, 48]; **"мешкає на півночі"** (=d03): *Stóð fyr norðan // á Niðavöllum // salr ór gulli // Sindra ættar* "Стояла на півночі у Нідавеллір золота зала - дім роду Сіндра" [31, 36]; **"мешкає у частині світу / країні гномів"** (=d05) *Þá sendi Óðinn Loka í Svartálfaheim, ok kom hann til dvergs þess, er heitir Andvari.* Тоді Одін відправив Локі до Свартхейму, і той прийшов до карлика, якого звали Андварі. [26, 46].

У "периферійний" період буття МП і лінгвокультур [4, с. 192-202] відбувається затемнення окремих ознак ГНОМА та профілювання інших, як то **"сильний"** (=a10), **"мешканець стихії"** (d02), **"носій власного імені"** (a14), **"ворожий"** ← **"шкідник"** (b01), **"творець"** (b02), **"охоронець скарбів"** (b07), пор.: *Done chunde im gestriten daz starche getwerch // alsam die lewen wilde si liefen an den berch // da er die tarnkappen Albrichæ ane gewan*

... "Силою не подолав його могутній гном... мов дикі леви помчали вони до гори, де він (Зігфрід) відвоював у Альбріха капелюх-невидимку" [20, (0097) 1-3].

У "креативно-модельючий" період у номінаціях гнома проявлені фактично всі попередньо експліковані риси. Втім, використання у текстах мовних знаків рівня фраз і міні-текстів дають змогу реконструювати певні концептуально-семантичні кластери та виділити додаткові аксіологічні значення, що окреслюють траєкторії атракторів, згідно яких ГНОМ вписується до міфологічних і соціокультурних сценаріїв:

"сильний" (=a10) *Gimli the dwarf alone wore openly a short shirt of steel-rings, for dwarves make light of burdens* [29, с. 335], *we shall all need the endurance of Dwarves* [30, с. 25], *he wished therefore that they should be strong and unyielding.* – sil 43 **"темний"** [27, с. 12], *"We like the dark," said the dwarves. "Dark for dark business!..."* [27, с. 16]; **"витвір надсистеми"** (=a13) *the Dwarves were made by Aulë in the darkness of Middle-earth* [28, с. 43], *and he made first the Seven Fathers of the Dwarves in a hall under the mountains in Middle-earth.* [28, с. 43]; **"мудрий"** (=a09): [Melian] *... he sought aid and counsel of the Dwarves of Belegost* [28, с. 92]; **"представник групи / соціуму"** (=a11): *Next to Frodo on his right sat a dwarf of important appearance* [29, с.275], *Fortunes of Balin's folk* 381, *"Durin, Durin!" said Thorin. "He was the father of the fathers of the eldest race of Dwarves, the Longbeards, and my first ancestor: I am his heir."* [27, с.53], *"I am Thorin son of Thrain son of Thrór King under the Mountain! I return!"* [27, с.195]; **"шкідник / вбивця"** (=b01) *Then the lust of the Dwarves was kindled to rage by the words of the King; and they rose up about him, and laid hands on him, and slew him as he stood.* [28, с. 233], *Dwarves were victorious, and the halls of Thingol were ransacked and plundered. ... and the Silmaril was taken.* [28, с. 234]; **"користувач коду"** (b05): *a stone in the grass. On it roughly cut and now much weathered could still be seen dwarf-runes and secret marks.* [29, с. 255], *words of the secret dwarf-tongue that they teach to none.* [29, с. 364]; **"творець / коваль"** (=b02). *We make good armour and keen swords, but we cannot again make mail or blade to match those that were made before the dragon came.* [29, с. 277], *the hauberks of the Dwarves were so fashioned that they rusted not but shone ever as if they were newburnished.* [28, с. 94], *It is my dwarf-mail that Thorin gave me.* [29, с. 174], *The dwarves of yore made mighty spells, While hammers fell like ringing bells* [27, с.12], *the Nauglamir, the Necklace of the Dwarves, most renowned of their works in the Elder Days.* [28, с. 114]; **"воїн"** (=b04) *Azaghâl, Lord of Belegost... with his last stroke Azaghâl drove a knife into his [Glauring's] belly* [28, с. 193], *Bifur and Bombur had given a lot of trouble, and fought like mad, as dwarves will when cornered.* [27, с. 25]; **"копач"** (= b03) *Only in mining and building have we surpassed the old days.* [29, с. 277]; **"володар / охоронець скарбів"** (= b07) *three rings that the Dwarf sires possessed of old shall be returned to you, and the realm of Moria shall be yours for ever.* [29, с. 290], *the Heart of the Mountain, the Arkenstone of Thrain.* [27, с. 229]; **"мешканець стихії"** (= d02): *Ever my heart rises as we draw near the mountains. There is good rock here.* [30, с.161]; **"мешканець обмеженого простору/ приміщення"** (= d04): *Farewell we call to hearth and hall!* [29, с. 139], *so important a dwarf so far from the Lonely Mountain.'* [29, с.276], *the hearts of the Dwarves of the Lonely Mountain were troubled.* [29, с. 151], *Halls of Durin* [29, с.354], *In the ruins of the Dwarves, a dwarf's head will be less easy to bewilder* [29, с.354]; **"мешканець території / країни"** (=d05): *the doings of the Dwarf-kingdom.* [29, с.276], *under them lies Khazad-dûm, the Dwarrowdelf* [29, с.339], *we shall come down by the Dimrill Stair into the deep vale of the Dwarves.* [29, с.339], *the lowlands of the Dwarfkingdom.* [29, с.395], *Glóin sighed. 'Moria! Moria! Wonder of the Northern world! Too deep we delved there* [29, с. 290]; **"часовий маркер"** d06 *In the days of Durin they were not secret.* [29, с.364]; *Long have its vast mansions lain empty since the children of Durin fled* [29, с. 290], *"Then what is Durin's Day?" asked Elrond. "The first day of the dwarves' New Year"* [27, с. 53]; **"мандрівник"** (= d07) *you are the first dwarf to behold the trees of the Naith of Lórien since Durin's Day!* [29, с. 414], *Dwarves began again to journey into Beleriand* [28, с.111-112].

Значення "копач" та "охоронець скарбів" марковані вербалізованими асоціаціями з ознаками "жадібний" (с05), "темний" (a12) і "зло" (с00-), що постають тригерами сценаріїв, у яких проявлені ознаки ГНОМА "шкідник" / "вбивця": *the dwarves awakened evil in the mountains* [29, с.403], *Dwarf the delver, dark are his houses* [30, с.79]. Вербалізовані ознаки, пов'язані з роллю гнома як "творця"(b02), є кваліфікаторами (атрибутивними компліментаторами), що вказують на специфічне походження і властивості артефактів: *Some dwarf-gates will open only at special times, or for particular persons* [29, с.364], *Beside them Gimli stood with his stout legs apart, wielding his dwarf-axe.* [29, с. 355], *Dwarf-doors are not made to be seen when shut,' said Gimli.* [29, с.363].

Використання семантичних модифікаторів, ускладнення і розширення структури номінацій ГНОМА у текстах жанру фентезі породжують оцінні (аксіологічні =с) значення відповідних одиниць: **"мужній"** (с01): *In spite of his hurt the dwarf would not stay behind.* [30, с. 176]; **"позитивна репутація"** (= с02): *the Glóin, one of the twelve companions of the great Thorin Oakenshield?* [29, с. 275]; **"ворожий"** (=с04): *A dwarf! ' said Haldir. 'That is not well. We have not had dealings with the Dwarves since the Dark Days* [30, с. 406]; **"дружній"** (=с03) *'But he is from the Lonely Mountain, one of Dáin's trusty people, and friendly to Elrond,'* локація + етнічна приналежність [30,

с. 406]; "**жадібний**" (=с05) *Mim the Petty-Dwarf had found his way to Nargothrond, and crept within the ruined halls; and he took possession of them, and sat there fingering the gold and the gems* [28, с. 230].

У лінійному записі (зв'язки між пропозиціями позначені як $\Leftrightarrow$ "предикація", $\wedge$ "ад'юнкція", $\vee$ "диз'юнкція", $\neg$ "заперечення", $\rightarrow$ "імплікація") структура універсального концепту-міфологеми ГНОМ виглядає наступним чином: $A = \{[(\Leftrightarrow X00a01 \wedge |a02^c \rightarrow a03^c| \rightarrow |a04^c \vee a09| \wedge |a05 \vee a06| \wedge |a07 \vee a08| \wedge b01^{c?} \wedge b02 \wedge b06^{b05}) \wedge a11 \wedge |d01 \rightarrow a12^{c?}| \wedge d02 \wedge d04 \wedge d05 \wedge a13 \wedge a14] \rightarrow b03 \neg b04 \wedge d03 \neg d06 \neg d07 \neg c01 \neg c02 \neg c03 \neg c04 \neg c05\}$ Його германський корелят розглядається як: $B = \{[(\Leftrightarrow X00a01 \wedge a10 \wedge a11 \neg a14 \wedge a13 \wedge d01 \rightarrow a12 \wedge b01^{c05} \wedge b02^{c04} \wedge b03^{c05} \wedge d05) \wedge b04 \wedge a09 \wedge d02 \wedge d04 \wedge d06 \wedge d07 \wedge b02^{b07} \rightarrow b06^{b05}] \rightarrow a02 \rightarrow a03 \rightarrow a04 \wedge |a07 \vee a08| \wedge |a05 \vee a06| \wedge d03\}$. Спільними рисами є онтологічні параметри і базові функціональні ознаки ГНОМА. Негативні оцінні конотації в іменах концепту європейськими мовами є імпліцитними, пов'язаними, передовсім, з уявленням про "викривленість" і "хворобу" як своєрідну помилку в сакральній інформаційній матриці. Його етноспецифічними германськими рисами є розширене коло функціональних і локативних ознак, котрі, у свою чергу, орієнтовані на групову, соціальну і міжрасову поведінку денотата. Відповідні про позитивно закодзовані ознаки отримують відмінне аранжування відносно рівнів (Див Рис.2 а,б - у моделі вказані лише ознаки з ядерної зони змісту концептів).

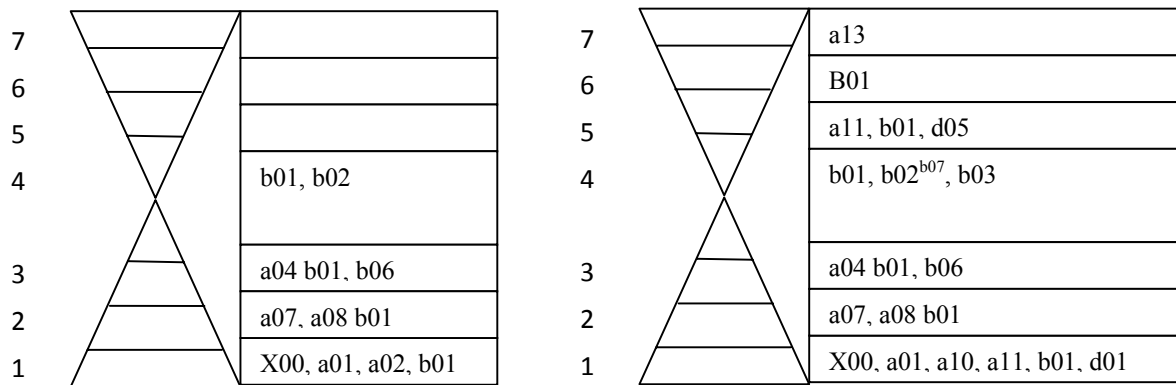

Рис. 2. Універсальна модель: а) структури концепту-міфологеми ГНОМ
б) структури германського концепту-міфологеми ГНОМ

Таке аранжування вказує на те, що в германському сегменті семіосфери діяльність раси гномів / її окремих представників виявляється значущою для зміни станів речей у світі, зрушень у конфігурації його картини, особливостей поступу інших рас і соціальних груп. Аксиологічні ознаки проявлені експліцитно. Просторові та темпоральні характеристики номінацій об'єктів, співвіднесених із ГНОМОМ, алюзивно вказують на расу й відповідну епоху.

Таким чином, аналіз мовних репрезентацій концепту-міфологеми гном дозволяє розглядати відповідний денотат як своєрідний прояв екзистенційної інверсії. Набір вербалізованих властивостей цієї МІ демонструє універсальний напівцикл *інволюції*, а саме, рух від "сакрального" (інформаційного) буття до матеріально орієнтованого "профанного" (звідси - набори ситуативних негативних конотацій, що виникають при стилістично вмотивованому вживанні відповідних номінативних одиниць). Спираючись на виділені особливості номінацій МІ як представника попередньої цивілізації, маємо змогу спрогнозувати повторну інверсію та розгортання другого (*еволюційного*) напівциклу буття, в якому сутнісні ознаки живих (в тому числі міфічних) істот дозволять їм сягнути якісно нового рівня життя й організованої взаємодії. Іншим, протилежно орієнтованим, варіантом цивілізаційного поступу людства може стати власне "гномський" напрямок - техногенний, підземний, мутаційний. Перспективним є дослідження мовно-знакових репрезентацій "еволюційних трансформів" живих істот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття: Монографія / Н.І. Андрейчук. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
2. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики : Монография / Т.И. Домброван. – Одесса : КП ОГТ, 2013. – 346 с.
3. Заводюк А. *Свихнувшегося карлика опустили с небес на землю* / Алексей Заводюк. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://glavpost.com/post/17nov2014/opinion/5454-aleksey-zavodyuk-svihnuvshegosya-karluka-opustili-s-nebes-na-zemlyu.html>
4. Колесник О.С. Лінгвосеміотика міфологічного простору: дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15 / Олександр Сергійович Колесник; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 548 с.
5. Мізін К.І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : Монографія / К.І.Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2011 – 448 с.
6. Joseph Falaky Nagy Orality in Medieval Irish Narrative: An Overview// *Oral Tradition* 1/2 (1986): 272-301 journal.oraltradition.org/files/articles/1ii/4_nagy.pdf
7. Rosch E. Natural categories / Elenor Rosch // *Cognitive psychology*. – 1973. – Vol. 4 – № 3. – P. 328–350.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т.1. – 610 с.
9. Маковский М.М. Этимологический словарь современного немецкого языка / М. М. Маковский. – М. : Азбуковник. – 2004. – 630 с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О.Н Трубачева] : В 4-х т. – М. : Прогресс, 1964. – 1973.
11. Энциклопедия сверхъестественных существ / Сост. К. Королев. – М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2007. – 720 с.
12. Alvissmál. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/alviss.html>
13. Beowulf. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a4.1.html>
14. DWDS Etymologisches Wörterbuch. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.dwds.de/>
15. Etymological Dictionary of Modern English / Ed. by D. Harper. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.etymonline.com>
16. Grímnismál. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/grimnis.html>
17. Havamál. – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/hava.html>
18. Liberman A. An analytic dictionary of English etymology : an introduction / Anatoly Liberman ; with the assistance of J. Lawrence Mitchell. – Minneapolis, London : University of Minnesota Press. – 2008 – 363p.
19. McBain A. An Etymological Dictionary of the Gaelic Language / Alexander. A. McBain, LL.D. – Stirling : Eneas MacKay, 1911. – 426 p.
20. Nibelungenlied, Das. – Stuttgart : Philipp Reclam, 2004. – 1045 S.
21. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – Bd. 1–2. – Bern : Francke. – 1959. – 1183 S.
22. Reginismál. – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/regins.html>
23. Rigspula. – [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/rigstula.html>
24. Rudnyc'kyj J.B. An etymological dictionary of the Ukrainian language. / Jaroslav. Rudnyc'kyj .- Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, Uvan inc. - 1962-1972. - Vol1. - 968 p.
25. Schandmaul. Unendlich // Saphira. - 2014. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/schandmaul/unendlich.html#2>
26. Skáldskaparmál // Edda Snorra Sturlusonar. - [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://norse.ulver.com/snorra/skaldskapar.html>
27. Tolkien J.R.R. The Hobbit / J.R.R. Tolkien. – N.Y. : Ballantine Books, 1999. – 304 p.
28. Tolkien J.R.R. Silmarillion / J.R.R. Tolkien. – Boston; N.Y. : Houghton Mifflin Company, 1999. – 365 p.
29. Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring / J.R.R. Tolkien. – N.Y. : Ballantine Books, 2000. – 479 p.
30. Tolkien J.R.R. The Two Towers / J.R.R. Tolkien. – N.Y. : Ballantine Books, 2000. – 415 p.
31. Völuspá. – [електронний ресурс]. – режим доступу : <http://norse.ulver.com/edda/voluspa.html>

32. Vries de, J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch / Jan de Vries.- Leiden : Brill, 1962. - 686 S.

33. Wið deorh. – [электронный ресурс]. – режим доступа : <http://colecizj.easyvserver.com/porodch3.htm>

Языковые средства воплощения концепта-мифологемы ГНОМ рассмотрены с позиций лингвокультурологии, лингвосемиотики и универсологии. Этимологические и семантические особенности языковых единиц анализируются в контексте теории мифологически ориентированного семиозиса. Предложена абстрактно-логическая пропозитивная модель содержания концепта.

Ключевые слова: гном, концепт-мифологема, мифологическое пространство, пропозиция, система

Language means representing the mythic concept DWARF are tackled within the framework of linguocultural studies, linguo-semiotics and universological studies. Etymological and semantic features of the corresponding designation units are analyzed in the context of myth-oriented semiosis theory. The concept's abstract-logical model highlighting its propositional contents is discussed.

Key words: dwarf, mythic concept, mythic space, proposition, system.